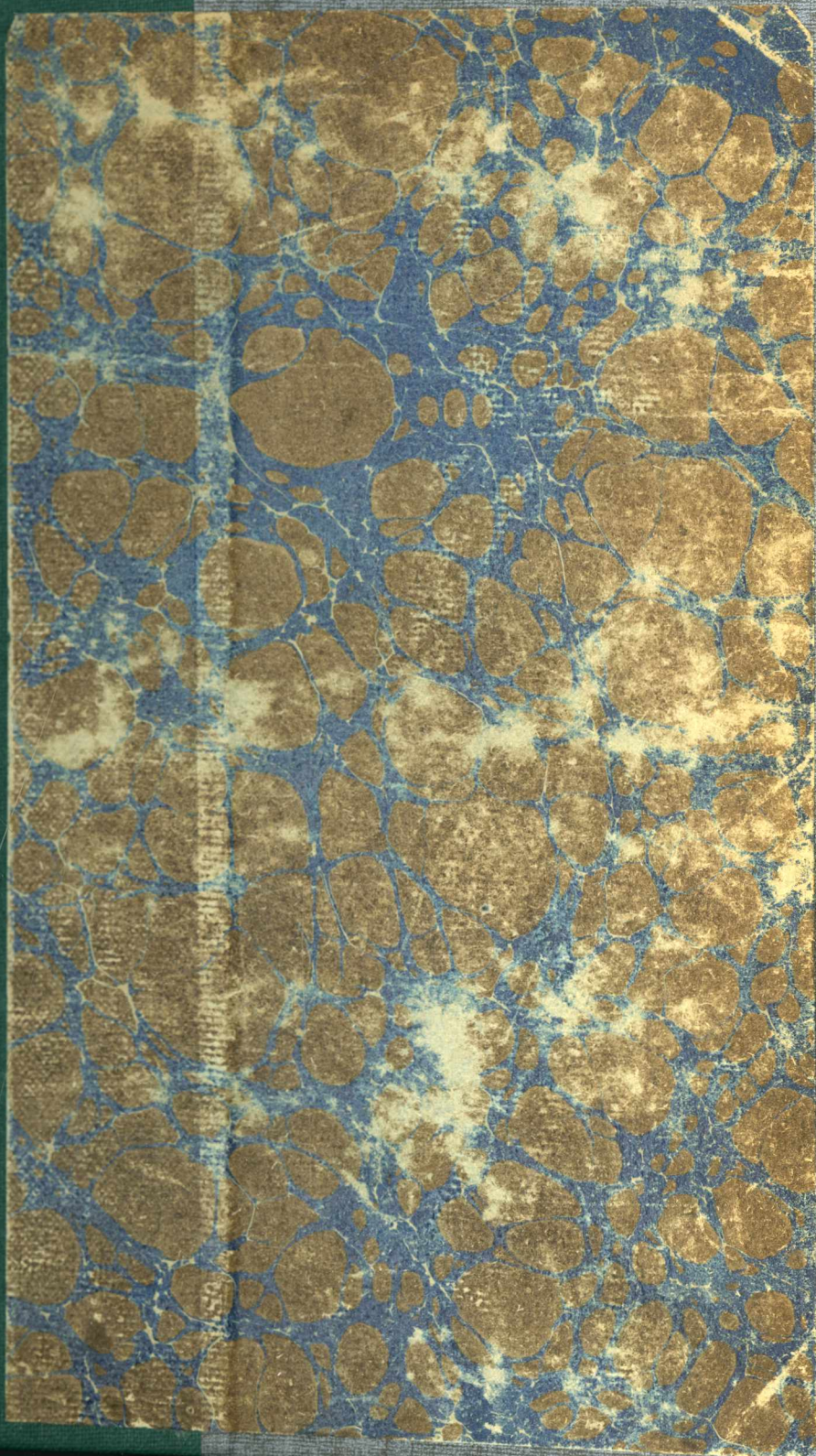

Politikai
röpiratok.

119.

119
1032

A

MAGYAR GAZDÁK

Székesfehérváron 1879. évi június 3—5. napjain

TARTOTT

II. ORSZÁGOS ÉRTEKEZLETÉN

TÁRGYALT

ÖTÖDIK KÉRDÉS:

»Gazdasági munkakérdés a mezőgazdaság jelen körülményei között, viszonyítva egyrészen a gépek használatához, másrészen a munkás-kéz, illetőleg a népesség szaporodásához.«

Bevezeti :

GALGÓCZY KÁROLY.

18.

BUDAPEST, 1879.

WEISZMANN TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA.

(Ferencz-József-tér 8. sz.)

MAGYARORSZÁG

Magyarországi Királyság

II. ORSZÁGOS KÖZVETLEN ÉRTÉKPAPÍR

Érték

ÖT SZÁZ FORINT

Magyarországi Királyság, Budapest, 1878. évi XXXV. törvény alapján kiadott értékpapír.

BUDAPEST, 1878

Magyarországi Királyság, Budapest, 1878. évi XXXV. törvény alapján kiadott értékpapír.

Egész polgári életünk, de különösen mezőgazdaságunk terén egy megdöbbentő tény kezd elhatalmasodni, a pangás és a vállalkozó szellem csökkenése. Minden termelési életpályán mutatkozik ez; de sehol sem oly mértékben, mint a mezőgazdaság terén.

Régi birtokosok, régi gazdák elhagyják előbb szenvedélyvel kedvelt foglalkozásukat. Birtokaikat eladják, vagy bérbé törekszenek adni. Az uradalmaknál szintén háttérbe szorul a házikezelés s helyette a bérlet alkalmazása szaporodik. Mindamellett czélszerű bérleti rendszer és a szükségnek megfelelő számú és vagyonu bérlőosztály sem képes országunkban kifejlenni; s valamint a saját birtoku gazdák, azonkép a bérlők közt is egyenlőleg sűrű az életpályaváltoztatás, a melyet nem ritkán épen a tönkrejutás eredményez.

Csak a hivatalos pályakeresletnek van virágzása.

A kik a mezőgazdaságtól vonulnak vissza, azok a szerencsétlen idők terhes viszonyai közt igen gyakran a munkás- és cselédviszony kiállhatlan kellemetlenségeire hivatkoznak.

A cseléd és napszámos, általában a gazdasági munkáserő az ország sok vidéken, jelesen ott, a hol legalkalmasabb tere volna a mezőgazdaság kifejtésének, szűk és drága, jósága és használhatósága ellen pedig országszerte nagyon sok a panasz.

A megszökülés és megrágulás indoka az 1848-ik évi eseményekig nyulik vissza.

1848 nemcsak egész polgárzati, hanem különösen mezőgazdasági viszonyainkban is lényeges fordulópontot képez. Ezt főkép három tényező jellemzi; egyik: a jobbágyi terhek megszűnése, a mely becsesebbé és használhatóbbá tette ugyan a volt urbéri birtokot, de viszont a földesuri birtoktól az előbb annak művelésére szolgált olesó munkaerőt elvonta; — másik: az előbb adómentes földesuri birtoknak szintén közteherviselés alá vonása, a melyet ugyanezen irányban a közteherviselés személyes egyenlősége is követett; — harmadik: az általános katonakötelezettség.

E tényezőök egyrészből ugyan a szorgalom és munkaképesség kifejtésének alapjául hivatottak szolgálni, de másrészből mulhatatlanul a nagyobb haszonra törekvés szükségét s ahöz több munkaerő igényletét idézik elő.

A szabad munka és szabad föld, a felszabadult jobbágyság szorgalmát és munkaerejét nagy általánosságban minden esetre fokozta. Azt, hogy tapasztalás szerint nem azon mértékben és nem azon irányban, mint óhajtott lett volna, nem fejtegetem. Ezzel azonban szemközt áll azon munkaszükséglet, a melyet egyrésztől a földesuri gazdaság a megszűnt urbéri munka helyett, azután általában az összes gazdaság a folyvást emelkedő közteher által is sürgetett nagyobb haszonra törekvés szüksége miatt igényel. A munkaerőt kimélő régi külterjes gazdálkodás nem fizeti ki magát többé. A haszon emelésére törekvés kisebb-nagyobb mértékben mindenütt a belterjesség felé hajlik, mely irányban a közlegelők nagyrésztének felosztását és mivelés alá fogását is sok helyen maga után vonta már, s valahol csak az feltörésre alkalmasnak mutatkozik, folyvást több-több helyen maga után vonja.

Mind oly körülmény, a mely a munkaerő szükségletét jelentékenyen szaporítja.

Ezek képesében határozottan kimondható, hogy az 1848. óta mutatkozó népszaporodás, a volt jobbágyság szorgalmának és munkaerejének a felszabadulás folytán előállott emelkedésével együtt tekintve sem felel meg azon munkaszükségletnek, a melyet egyrésztől a földesuri birtok változott viszonya, másrésztől a gazdálkodásnak általában szükségessé lett s csakugyan napról-napra emelkedő belterjes iránya mulhatatlanul megkíván: annyival inkább nem pedig, mert az általános katonakötelezettség a meglevő munkaerőt is jelentékeny mérvben apasztja.

A megromlásra, a kényelemre és a könnyenélésre általános hajlam mellett, legfőbb befolyással van a megszorított szükséglet, a melyhez a gazda, a cseléd és munkás közt meglazult fegyelmi viszonyok is járulnak, a melyek kivált a cselédben a szükséges engedelmisséget csökkentik s új meg új alkalmat adnak a hatósági beavatkozásra, a melynek leggyakoribb módorra és eredménye, bár az emberiségnek mindenkor a gyengébbet oltalmazni parancsoló

kötelmében találja fel alapját, de esetileg sokszor a eselédet és munkást az őt fizető és tartó gazda irányában annál elbizakodottabbá teszi, minél több hajlandóságot nyújt neki ezen elbizakodásra a durva miveletlenség s szükséges voltának nyilvános tudata.

Ily körülmények közt minél égetőbbé válik hanyatló mezőgazdaságunk javításának szüksége s azon okok elhárítása, a melyek a magát ezen pályára elszánó gazdát elkedvetlenitik és leszorítják erről: a gazdasági eseléd- és munkakérdés fontossága is annál inkább növekszik, és nemcsak mezőgazdaságunk felvirágoztatása, hanem már csak a versenyképességben megtarthatása is, a munkaerőnek olcsítását, szaporítását és tökéletesítését mulhatlanul megkívánja.

Sok nagyhorderejű részlete van e fontos kérdésnek. Jelesen:

Hogy alapjában karolhassam fel ezt: mindenekelőtt ki kellene mutatnom az ország egyetemes népességének s abból különösen a gazdasági munkaerőnek megoszlását megyenként és vidékenként, — fel kellene tüntetnem, hogy a mivelhető földterülethez képest, melyik vidéknek van munkaerő-szüksége, melyiknek feleslege és a szükség mikép s mennyiben volna a feleslegből pótolható. Ismertetnem kellene az országunkat lakó különböző nemzetiségek és népfajok jellegét a szorgalom, munkagyőzés és munkaügyesség tekintetében. Tárgyalnom kellene, hogy a miveltség alacsony fokával járó igénytelenségnek s a tunyaságot kísérő iszákosságnak mennyiben nyilvánul idevonatkozó hatása; az italmérési jog mikép volna szabályozandó, hogy törvényes és szükséges gyakorlata lehetőleg mentve legyen az iszákosság, a néperkölsrontás és a dologtalanság terjesztésétől; mikép volna czélszerűleg legyőzhető épen munkás népünk azon természete, hogy főkép csak akkor dolgozik szorgalommal, a mikor szükségben van, mihelyt pedig megélhetését némileg biztosítva látja, könnyen a kétség és heverés karjaiba veti magát s az élelmi bőség idejében csigázza fel leghamarabb követelését; különösen az igények mily mértékű és irányu fejlesztése felelne meg a szorgalom és munkaügyesség emelésének; névszerint a lakási és öltözéki csínosságnak micsoda befolyása lehetne erre; mennyiben lehetne és volna szükséges mindenik irányban hatni a gazdasági tudományoknak az elemi iskolákban taníttatása által és e taníttatásnak mily irányúnak

és terjedelműnek kellene lenni; gazdasági, munkásegyletek alakítása hasznos, kívánatos volna-e s mily módozattal, mily eredmény volna várható. Ki kellene terjeszkednem annak tárgyalására is, hogy határs egyéb viszonyaink mikép kedvezményezik vagy hátrányolják a gazdasági munkaerő-szükségletet; különösen micsoda befolyással vannak erre közlekedési s utviszonyaink. Meg kellene ismertetnem, hogy a közvetlen gyakorlatban micsoda módok kínálóznak és az ország különböző vidékein micsoda módok használtatnak a gazdaság körül szükséges munkaerő kiállításának biztosítására és könnyítésére. Sőt még azt is megvitátás alá kellene vennem, hogy az általános katonakötelezettség micsoda befolyással van a gazdasági munkaerőre, s lehetne-e s mikép az abból származó hátrányokat enyhíteni; — azután ugyanezre micsoda befolyással vannak a szükség nélkül nagyon elszaporodott országos vásárok, stb. stb. Egész lánczolata sorakozik ide a beható kérdéseknek.

Természetesnek fogja azonban találni a tisztelt értekezlet, ha bármily érdekes és tanulságos lehetne is ezen s hasonló kérdések megvitátása, s ezuttal ily nagy kör felfogásától tartózkodom. A rendelkezésre álló idő rövidsége követeli ezt; melynélfogva csak két közvetlen gyakorlati és önállólag is igen fontos kérdést terjesztek ezuttal a tisztelt értekezlet beható megvitátása alá.

Ez a következő: 1. Micsoda gépek, mily viszonyok közt és mily mértékben birnak fontossággal a gazdasági munkaerő pótlására? 2. Telepítés útján mily módozattal és mily eredménnyel volna a gazdasági munkaerő czélszerűleg szaporitható?

Az első kérdést illetőleg.

Hogy mily roppant munkaerő fekszik a gépekben? meggyőző tanuságot ad az iránt az ipar és a közlekedési eszközök óriási előhaladása. Ezek nagyban termelő s olcsodó árak mellett nagy eredményt szolgáltató versenyképességének alapja nem a kézi, hanem a gépmunkaerő. Az ipar körül különösen a kézi munkaerő szükséglete nemcsak nem emelkedett a termelés arányában, sőt apadt és a gépek tökéletesedésének s használatának terjedésnek örvend.

A gépekben az okszerű gazda részére is kimeríthetlen munkaerő kinálkozik, és a versenyképes előhaladás fő tényezője mai viszonyaink közt már a mezőgazdaságban is tagadhatatlanul a gépek használatában keresendő és található fel. Közelg az idő a gazdaságban is, a mi az iparnál már beállott, hogy a csak kézzel dolgozó kisipar ki nem állja a géppel dolgozó nagyiparral a versenyt. Ezt mindjobban kezdik átlátni magyar gazdáink is, s a gépek használata a rendezettebb urasági és jobb bérleti gazdaságokban csakugyan dicséretesen gyarapodó terjedésnek örvend.

A gépek általában kétfélékre különböztethetők, u. m. munkátökéletesítőkre és munkaerő- s költségkiméelőkre. Itt főképp ez utóbbiakról van szó. Három kérdést teszek fel: a) micsoda gépek tartoznak első sorban a munkaerő- s költségkiméelők közé, b) mi akadályozza ezek terjedését, c) hasznos és kívánatos elterjedésök miképp volna eszközölhető? Véleményem szerint első sorban ide számíthatók: a kapáló és töltögető ekék s a hasonló gépek, — a szénagyűjtő, a kaszáló és arató, azután a cséplőgépek.

Mindezek közt a kapáló és töltögető ekék mondhatók talán, nem ugyan legnagyobb, — de legáltalánosabb fontosságúaknak, és pedig különösen azért, mert mérsékelt áruknál fogva kis és nagy gazdaságokban egyaránt megszerezhetők és használhatók volnának, és épen azon gazdasági munkánál, a kapálásnál nyujtanának megkiméelést, a mely a közönséges gazdasági munkák közül, alkalmasint országszerte legtöbb kézi-munkaerőt vesz igénybe. Ugyanis ezek egészen célszerűleg használhatók a kukorica és burgonya művelésénél, amely kettőnek összes kapásnövényeink közt országszerte a legnagyobb terjedtsége van; de használhatók a paszuly-, borsó-, bab- és répaféléknél is, amelyek szintén sok helyen nagy terjedtségűek már, még nagyobb terjedésük pedig hasznos és kívánatos volna. A nagyterjedelmű szőlőművelés hasonlóképp ide sorolható. Az előhaladott külföld csakugyan mindezek művelésénél használja is már és pedig jó sikerrel a géperőt. Magyarország tul a dunai részén, s egyebütt többfelé, kivált a németiség közt, szintén terjed apránként e használat. Még a szőlőművelésnél is próbálgatják némelyek. Legnagyobb terjedtsége van ennek hazánkban Versecz vidékén, ahol a köznép közül is sokan ekével mivelik szőlőiket. Az Érmelléken szintén van

már egypár szőlőke. — Azonban egészben véve a kapáló gépeknek megérdemlett gyakorlatuk még sehol sincs. Különösen nincs az alföldi nagy pusztaságokat lakó nép között, ahol pedig legtöbb hasznuk lehetne.

Népünk megszokásán s a szükséges gyakorlati ügyesség hiányán kívül, főakadálya nálunk a kapáló és töltögető ekék használásának, a föld megművelésének minősége. Ezek mindenestre a földnek tiszta művelésben tartását, azután azt igénylik, hogy a vetés elég szélesközű és egyenes-sorú legyen. Gazos, gyökeres, tarackos földben és girbe-gurbasorú vetés mellett ezek használhatlanok; mert ilyen helyen megtorkollik, gazzal, gyökérrel megtelik a kapáló és töltögető eke, s összehuzza a földet, kivált ha kelleténél nedvesebb s az; — az egyetlen sorokból pedig a művelés alatt álló növényt is kiszaggatja. Szőlőt szintén csak úgy lehet ekével művelni, ha annak sorai elég, t. i. legalább 3 láb szélesek és egyenesek, azok közt vetemény nem természetlik, a mi jó szőlőben különben is általában hiba, sem pedig ott fák nem aggatnak. Nagyhajlású vagy meredek hegyek csak felülről lefelé, vagy keresztbe művelhetők ekével. Az is akadályozza az efféle művelést, ha a tőkék bujtás által egyik sorból a másikba áthuzatnak, a mely miatt a hátja alatt keresztünyuló gyökerek alá kerülven az eke, széttépi azokat, sőt gyakran az egész tőkét is ráfordítja. Ezenkép aggat a szőlővesszőknek egyik sorból a másikba átkötözése.

Egyébiránt mihelyt a föld alkalmas művelés alatt áll: a kapáló és töltögető eke által begyakorlott munkásokkal és minden ekéhez egy ló segítségével, a különben egyenlő mennyiségű munka végzéséhez szükséges kézi napszám kétharmadát meg lehet kimélni, vagyis két ember, egy lóvezető gyerkőcczel s egy lóval kilenc napszám munkáját végzi. És ez jelöli ennek fontosságát, kivált ott, a hol a sokkal nagyobb számú kézi munkást messziről kell nagy utánjárással és idővesztéssel összekeríteni.

Nagyobb gazdaságokban a kapáló ekék helyett, a kapáló gépek ajánlhatók, melyeknek áruk ugyan nagyobb: de több sort is művelvén egyszerre, még jobban kimélik a munkaerőt.

Az országos statisztikai hivatal kimutatása szerint, Magyarországon az évenként kukoriczával, burgonyával és répával vettetni szokott terület átlagosan 3.300,000 kat. hold; — egy hold kétszeri megkapálására csak 8 napszámot vevén fel, a mi valóban még a leg-

szorgalmasabb munkással és könnyű kapálatu földben sem sok, az 26.400,000 kézi napszámot tesz. Ennek $\frac{2}{3}$ -a 17.600,000. És ez az, a melynek megkimélése a kapáló gépeknek csak e néhány növény-nél általános alkalmazása által is nemzetgazdaságunk javára szóban forog.

A gyűjtőgépek még a kapálógépeknél is nagyobb kézi-munka-kiméletet eszközölnek, s szintén mérsékelt áruknál fogva, hasonlókép a kisebb gazdák közt is általános terjedtségre volnának érdemesek. Egy erős vasszerkezetű gyűjtőgép, a melynek ára 100 frt körül van, két ember és egy ló segítségével 20—30 gyűjtő napszám munkáját képes végezni, a szerint t. i. a mint ehez gyengébb gyerkőcz-napszámok is használatni szoktak. E szerint a kézi munka-erőnek egész kilencz tizedét megkiméli. A fafogu gyűjtőgépek olcsóbbak s tartatlanabbak ugyan, de szintén sok munkaerőt kimélnék. Azonban alkalmazhatóságához mindenik megkívánja, hogy a rét földje vakandturástól s más egyenetlenségtől, a melyben a fogak megakadnának, tiszta legyen. De e szükséges tisztaság ismét a kaszálórét termékenységét mozdítja elő. Különben a gyűjtőgéppel simára szántott földön is jó munkát lehet tenni, minélfogva ez a vetett takarmány gyűjtésére is használható.

A kaszáló- és aratógépek a legközelebb mult 10—15 év alatt nagyon tökéletesedtek s használhatóságukat a velök eszközölt próbaversenyek sokszor bebizonyították. Növeli ezek fontosságát az, mert épen azon gazdasági munkánál szolgáltatnak segítséget, a mely körül országunkban legszűkebb és legdrágább a munkáserő. Mindamellet ezeknek is még nagyon csekély elterjedésök van. Jelenen az országos statisztikai hivatal összegyűjtven 1871-ről ez iránt az adatokat, ugy találta, hogy akkor Magyarországon még csak 1761, Erdélyben pedig csupán 72 kaszáló- és aratógép volt. E szerint a szántóföldet és kaszálót együttvéve, Magyarorszgon 10,300, Erdélyben 58,500 holdra esett egy ily gép. Azóta mindenesetre szaporodhattak ezek, de nem nagyon, semmiesetre sem pedig oly mértékben, mint a sok legelőfelosztás és feltörés által a szántóföld szaporodott. Egy ily gép ára ma a jobbfélékből 500 frt körül áll. Megszerzése tehát kiscgazdának ugyan terhes, de középszerű gazdaságban is már nagyon kifizeti magát. Igen nagy jelentőséggel bír pedig az, hogy

ez által a gazda épen a legkényesebb munkában szerez magának a napszámos-erőtől nagyobb függetlenséget.

A nagy gazdasági gépek közt legtöbb rokonszenv mutatkozott addigélé országunkban a cséplőgépek iránt, s árukhoz aránylag, a mely pedig az itt említettek közt legmagasabb, ezeknek van legnagyobb elterjedésök. Névszerint az országos statisztikai hivatalnak 1871-ről származó összeállítása szerint volt cséplőgép Magyarországon gözerőre 2388, lovasfárgányra 3067, Erdélyben gözerőre 28, lovasfárgányra 131, a két helyen összesen 5614, miszerint a szántóföldből minden 3250 holdra esett egy efféle gép. Azóta szaporodott.

Azon alapon, a melyet a kapáló gépek munkakiméletének számítására használtam, az országunkban csak az itt említett négyféle gép munkakörébe eső kézinapszám-szükséglet leglább 150 millió napszámot tesz. Tekintetbe véve, hogy a kézimunka helyett a gép már a hely minősége miatt sem alkalmazható mindenütt, mégis mint egy 70 millióra mutatkozik a csak e négyféle gép által biztosan megkimélhető napszám.

Hogy e munkaerő- és költségkimélő gépeknek mikép volna országunkban kívánt terjedtség szerezhető: annak kulcsát épen a cséplőgépek terjedése adja legkiválóbban kezünkbe. Ezek terjedésének az adott legnagyobb lendületet, hogy akadtak vállalkozók, a kik nemcsak saját gazdaságuk szükségére szereztek cséplőgépet, hanem azzal idegenek termékének cséplésére is vállalkoztak; sőt épen ily vállalkozás czéljából még olyanok is szereznek gépet, a kiknek maguknak gazdaságuk nincs. Szóval, ennek tartása üzleti vállalkozással fejtett ki. A kaszáló-, arató- s gyűjtőgépek, sőt a nagyobbféle kapáló-gépek s különösen a szőlőmivelő ekék is igen alkalmasokul mutatkoznak az efféle vállalkozási szerzésre és pedig annyival inkább, mert áruk aránylag olcsóbb levén mint a cséplőké, gyengébb erejű oly egyének által is megszerezhetők, a kik épen személyes vezetésök alatt foghatnának azokkal dolgoztatni. És e tekintetben az fogna mezőgazdaságunknak legörvendetesebb lendületet adni, ha minélelőbb eljönne az az idő, hogy az efféle gépekkel egyesek szakmáymunkára vállalkoznának.

Fehérmegye tudvalevőleg első bölcsője volt Magyarországon a gazdasági gépek terjedésének. A most is jeles ercsi uradalomban a

mult század végén és a folyó század elején báró Lilien József volt ennek első apostola. Most is a legelsőek közt áll e tekintetben e megye. Az országos statisztikai hivatal már 1871-ről 123 gőz-, 298 járgányerejű cséplő- s 61 arató- és kaszálógépet irt itt össze; azóta szintén szaporodtak ezek. Azt hiszem ekkép, hogy épen a legtermékenyebb helyen igyekszem elhitetni a különféle gépekkel szakmáymunkára vállalkozás eszméjét is. Különben megjegyzem, hogy az eszme nem új s nem az én találmányom. Sőt kitűnő gyakorlati példákkal jár e tekintetben már előttünk maga a gépek óriási terjedtségének első hazája: Angolország is. Ott most a gőzekék terjedése van épen napirenden. Nagy gyár- s vállalkozó telepek vannak, egész gazdaságoknak gőzekével — szakmányos szerződés mellett — megalkulására, a mely vállalkozásnak országunkba átszarmaztatására szintén némi mozgalom indult meg már.

A második kérdés így hangzik:

Telepítés útján mily módozattal és mily eredménnyel volna a gazdasági munkaerő célszerűleg szaporítható?

Több vidéke van az országnak, a honnan a mostoha föld által kellő mértékben nem nyújtott élelemhiány pótlása végett a munkásnép egy része a jobb földű vidékekre, különösen a síkságra le szokott munkára járni. Ez kivált az Alföld pusztaságain pótolja némileg a szénakaszálási és takarási munkaszükségletet. Hogy ezen szükségben-segítés annál célszerűbben biztosítható legyen, az országos magyar gazdasági egyesület, ennek rendszeresítésére, most két éve mozgalmat kezdett. Megkereste a munkást adható felsőbb és a munkást igénylő alsóbb megyéket; számba akarta venni, hogy honnan, milyen és mennyi munkás volna biztosan szerezhető, és hová, micsoda munkára s mennyi szükségeltetnék. Szervezni akarta a kölcsönös érintkezést, különösen az el- és visszaszállítás tekintetében. E szándék azonban nem sikerült. Az ügy tanulmányozásából pedig az derült ki, hogy igen sok baj van az ily messziről jött munkással; arra biztosan számítani nem lehet; a megbetegedés gyakori közte, míg rendesebb élelmezés által erőre kap, sok időbe kerül s munka-ereje a helybelinél azután is többnyire gyengébb.

Sokkal czélszerűbbek ezeknél a munkástelepek, a melyekkel országunknak kivált pusztákkal bővelkedő sík vidékein sok helyen találkozunk.

Én a »Nemzetgazdasági egyesület« megbízásából kiválasztottan tanulmányozom a telepítések ügyét, ezek közt a gazdasági munkástelepítvényekét is. Tanulmányozásom kijelölt tere főképp Pestmegye, de azért más megyékből is sokfelől gyűjtöttem adatokat. Elmondom röviden, a mit különösen a széles értelemben vehető gazdasági munkástelepítvényekre nézve tapasztaltam.

Három megkülönböztethető osztályát találtam ezeknek: u. m. szoros értelemben vett gazdasági munkástelepek, kertészségek s önálló munkás-községek.

Az elsőfélek szervezete olyan, hogy az uraság építetteti a munkás-lakokat leginkább pusztai majorjai körül, vagy a pusztán erre rendelt helyen s azokat házi kertből s egy pár hold föld használatából álló javadalommal, megszabott napszám-szolgálatért adja át munkás-családoknak, melyek a javadalomért szegődött munkán kívül is, előre megszabott bér mellett tartoznak az uraságnak egész éven át mindent dolgozni, a mire szükség van s idegen helyre csak engedelem mellett s akkor mehetnek munkára, mikor az uraságnak rájuk szüksége nincs. Ilyen telepeknek Fehérmegyében is már a régi időből fennálló több példájuk van, kivált a pusztákkal bővelkedő alsó sík részen. Tagadhatlanul többrendbeli hasznot s kényelmet nyújtanak ezek, főképp azzal, hogy mindig közel kapja a gazda a munkást, s a messze idegen helyről járó munkásoknál mindenestre biztosabban és előnyösebben. Azonban sok hátrányuk is van. Legelső, hogy hozzájuk igazán szorgalmas és jó munkásnép ritkán s nagyon nehezen kapható. Ennek oka első sorban az önállóság hiánya. Nem eseléd ugyan a telepes; mégis egészen a neki lakhelyet adó urasághoz van kötve; lakóhelyén tulajdont nem szerezhet, a mely jövőben önállóságra segítse; azért kerüli e viszonyt az önállóságot nagyrabecsülő jobb munkás. De, bár a közönségesnél olcsóbb bérré legyen szerződve, többnyire még drága is az efféle munka. Megdrágitja azt különösen a pusztában adott lakás, s a munkásnak ott lakásával járó különféle alkalmatlanság. Igen figyelmet érdemlő e részben kivált a szükségben-segítés, vagyis előlegezés, a mivel a efféle szegény munkás családokat, a melyek a szorgos munka idején csakugyan szabad kereset után látásukban akadályozva vannak, vagyonuk

pedig különben nincs, új munka fejében segíteni kell. Már maga az előlegezés sulyos, annyival inkább, mert sok oda szokott az ilyenből veszni, de még sulyosabb az amiatt, hogy az ekkép előre kiadott és elköltött bér azután rendesen hanyag munkával szokott meghálaltatni; úgy hogy az előlegezésekben elmerült munkással többnyire előbb-utóbb elbocsátással szakítani kell, s ez okból gyakran változnak is e munkások. Végre hátrány, hogy az eféle telepek nagysága éppen a velök járó költség s többrendbeli alkalmatlanság miatt, nem alkalmazható egészen a gazdaság legszorgosabb időbeli és legnagyobb munkaszükségletéhez, a mely csak időszakai, minthogy az egyéb időszakokban előálló feleslegesség még drágábbá tenné az innen kerülő munkát: annál fogva e telepek rendesen kisebbek, mint a legsürgősebb munkaidőszak szükséglete s a gazdát éppen akkor hagyják leggyakrabban kielégítetlenül, a mikor legnagyobb szüksége volna a kielégítő munkaerőre. Sok hátrányon segítene ezen apró telepeknél is az, ha a munkásnak a telep és lakás örök tulajdonába adatnék. Ebből nagyobb állandóság s a szorgalmat és munkaképességet erősítő önállóság fogna kifejlenni, azonban az ily apró telepeknek a saját major körül örök birtok-engedéssel alakítása, minthogy a birtok a szabad adás-vevés és örökösödés útján különböző, még alkalmatlan kézbe is kerülhetne, nagyon kényes dolog s azt még a munkáskéz után nagyon vágyó birtokosnak is, minden utókövetkezményeivel együtt százszor meg kell gondolni, míg egyszer megcselekszi.

A kertészségek, illetőleg kertész-községek többnyire a dohánytermelésből veszik eredetüket; — lakosaik nagyobb részének főteendője most is ez; de a hol elég népesek, kivált kaszálás és aratás idején, a mezőgazdaság körül is nyújtanak segítséget, az egyes gazdáknak kisebb-nagyobb mértékben. És hátrányaik s előnyeik főképp nagyságuk és a szerint, a mint a dohányos a gazda telkén és házában, vagy újabb időben, most már sok helyen a törvény értelmében megváltott saját telkén lakik, az imént említett munkástelepekéhez hasonlítanak.

Legkedvezőbbeknek mutatkoznak a viszonyok a gazdasági munkás-szükséglet kielégítése tekintetében ott, a hol napszámba járó néppel bővelkedő önálló népes községek vannak. Ilyenek leggyakrabban fordulnak elő a régi urbéri viszonyból felszabadult azon községekben, a melyekben sok házas és házatlan zsellér volt. És ez

természetes. A kielégítő számú munkáskéz és a szabad munka idézi elő a munka jóságára és olcsóságára nézve a jótékony versenyt. Épen mezőgazdasági munkás-szükséglet fedezése czéljából az újabb időben is keletkeztek az ország több vidékén eféle önálló munkás-községek. Pestmegyéből különösen kettőt mutatok fel ilyet. Egyik Kara-Jenő, másik Jász-Kerekegyháza.

Kara-Jenőt Jász-Alsó-Szentgyörgy és Fényszaru, Kerekegyházát, Árokszállás város hasonló nevű pusztáikon telepítették 1859,60-ban. Mindenik helyen csak belső telkek osztattak és pedig olcsó áron. Amott egy 800 □ öles beltelek a pusztában birtokosok részére 20, idegeneknek 40; emitt egy 870 □ öles bárkinék egyaránt 20 forintért adatott. Kiépült ekkép Kara-Jenőn mintegy 200, Kerekegyházán 264 ház, s mindenik telep most már 2000 lelket haladó s egyházi szervezettel is ellátott esinos utczasorozatu nagy községgé van alakulva. A lakosok közt van néhány legszükségesebb iparos s egypár kiskereskedő is: de legtöbb a gazdasági munkás. — Különben Kara-Jenő pusztája együtt 16,994, Kerekegyházának fele 10,439 kat. hold, ennek másik felét a fülöpszállásiai és kun-szent-miklósiak birván. E pusztákon tanyás-gazdaság folyik s rajtok szerteséjvel tanyások is laknak. Telepítés előtt igen szűk volt ezeken a napszámos. A tulajdonos anyaközségek 6—14 mfdre feküdtek s azokból, vagy 2—4 mfdre fekvő szomszédközségekbe kellett azt szerezni. Ugyanazért a terület nagy része közösen csak legelőnek szolgált. — Telepítés óta nemcsak megszaporodott, de megis olesudott a munkás. Pedig a régi legelő-föld felosztatott és mivelés alá feltöretett, e szerint szaporodott a mivelés alatti föld.

De nemcsak a munkás-viszony javulása, hanem más nevezetes eredménye is lett a telepítésnek; jelesen a birtokbérleti és örök árak emelkedése.

Országszerte tapasztalható, hogy minél közelebb van valamely birtok valamely községhez, mind bérletileg, mind örökárilag annál magasabb annak becse. A közel földek kétszer-háromszor oly értékesek, mint a távoliak; közel még a roszaabb minőségűek is értékesebbek, mint távol a jobbak. Minél népesebbek a községek, annál kiemelkedőbb e különbség. Természetesen, mert a közel földek haszna is nagyobb, kiváltkép a könnyebb kezelhetés és könnyebb javíthatás következtében.

Ugyan e hatás ezen újtelepítésű községek által is igazolva lett.

Kara-Jenőn a földbirtok középara telepítés előtt kat. holdanként 50—60 frt alig volt; — most 100 frton s azon felül is áll; — az évi bérlet előbb a javáért 4—8 frt közt változott; most a közönség közelében kis részletekben 15 frtig felmegyen, 5—6 frton alól pedig a távol fekvő részeken is csak a már rosszabb minőségűeknél száll. Kerekegyházán még föltünőbb a változás. Itt előbb alig, — és leginkább csak legelő értéke volt a földnek. Felosztás és telepítés után a jobbféle földek holdja a jobb években 200 frton s feljebb is kelt már; — most is megvan az ára még 100—150 frt körül; a bérleté pedig 6—10 frt. De nemcsak az áremelkedés érdemel figyelmet; hanem különösen az is, hogy az eladóra vevő, a bérbeadandóra bérlő rendszeren akad; mert a munkásnép közül szorgalom és takarékoság útján többen-többen kezdenek kiemelkedni, s apránként jobbmóduak is telepesznek meg, a kik azután kisebb-nagyobb birtokszerzésre és bérletre is vállalkoznak, még pedig a minőség szerint tisztességes áron, a mi azelőtt a legnagyobb nehézséggel járt. Pedig a felosztás folytán tömegesen kerültek az apró birtokok eladásra.

Ezek kapcsában úgy mutatkozik, hogy: a gazdasági munkaerő szaporítása céljából minden tekintetben az efféle önálló községi telepítések a legajánlatosabbak. Sok tanyákkal ellepett s apró birtokosok tulajdonát képező pusztá van az országban, amely hasonló eredménnyel követhetné a jó példát. De egyes magánbirtokosok nagyterjedelmű pusztáin is alkalmazható ez, melyek közt szintén 6—10,000 holdasok s nagyobbak is találkoznak; sőt vannak vidékek, ahol különböző birtokosok hasonló pusztái 30—40,000 holdas területekben is csatlakoznak egymással. Az ily helyeken a haszon kevésbé nyilvánul ugyan közvetlenül a birtok értékének emelkedésében, mivel eladásra ritkábban kerül a sor; és a főhaszon mindenesetre a munkaerő olcsóbbért és könnyebben szerezhetésében központosul; ez azonban a lehető legnagyobb, mihelyt a telephely alkalmasan választott, úgy hogy azon 200—300 hold föld árát, amely erőteljes, önálló munkás-telep alakításához belsőtelki kiosztásra szükséges, még úgy is kifizetné, ha e telkek ingyen osztatnának ki.

Jász-Arokszállás város birtokos közönsége azon határozata indokolásában, amelylyel a Kerekegyházán kiosztott telkek árát 20 forintnyi olcsóságra szabta, határozottan kimondotta, hogy épen nem kíván tekinteni az eladandó háztelkek árából befolyó összeg magasságára, hanem azon haszonra fekteti a fősulyt, amely közvetve a község-alakítás által a pusztai birtokosok földjei értékének növekedéséből előáll. Hogy számítása tiszta volt, mutatja a következő. Kerekegyháza telephelyéül 200 hold egészen homokos föld osztatott ki, melynek ára akkor alig képviselt 10,000 frtot. A 10,000 holdas pusztán a föld értékének a telepítés által eredményezett emelkedését átlagosan csak 10 frtra téve holdankint, aminél valóban több, ez már maga 100,000 frtra üt.

Mind Kerekegyházán, mind Kara-Jenőn a telepítő községek a középületek számára szükséges beltelkeket, továbbá utca- és piac-helyet ingyen adtak az új községeknek; azután a kiosztott telkek árából bejött pénzt is odaajándékozták: mégis nagy hasznuk lett a telepítésből, mert megmaradt birtokaik hasznának és árának emelkedésével a kiosztott 200—300 hold föld elképzelhető legmagasabb ára ma se érne fel. A most már egészen önálló új községek fő községi jövedelemforrását a királyi kisebb jogok haszonélvezette képezi, a melynek emelkedését a szaporodó népesség maga teremti, s ennek segítségével az új községek most már a telepítő anyavárosok minden terhelteése nélkül állanak fenn és fejlenek.

Ismétlem tehát azon nézetemet, hogy: a gazdasági munkaerő szaporítása czéljából, — mihelyt telepítésről van szó, minden tekintetben az efféle önálló községi telepítések a legajánlatosabbak, a melyek alakítóikat megalapítás után többé nem terhelik: de folyvást sokféle hasznot nyujtanak.

De ugyanezen irányban figyelembe kell ajánlanom a létező apró községeket is.

Szerteszéjjel épen a nagy pusztákkal bővelkedő sik vidékeken, számos apró, kivált majorsági zsellértelep van az országban, a hol a népességnek szaporítása hasonló kedvező eredménnyel kínálkozik. Ezek szervezetők s népességök csekélységénél fogva nem birnak képességgel arra, hogy erőteljes községgé fejlődhessenek. De községi alakulatuk már csakugyan megvan, és új beltelkek osztásával s né-

perségöknek alkalmas módon szaporításával, gyakran még rövidebb idő alatt s könnyebben fejleszthetők erőteljesekké, mint az egészen újonnan kezdeményezettek. És számos példa van reá, hogy ez sok helyen sikerült is, jelesen ott, a hol a legelölőkülönzés és felosztás alkalmával kielégítő számú új beltelkek kedvező feltételek alatt osztattak.

Ezekben kívántam nézetemet a bevezetésemre bizott fontos kérdésre nézve elmondani, a melyek kapcsában ismételvén a részletes kérdéseket, indítványozom annak határozati kimondását, hogy mezőgazdaságunknak versenyképessé tehetése a munkaerő olcsítását és szaporítását multhatatlanul megkívánja; 2. hogy erre a főtényező mai viszonyaink közt a mezőgazdaságban is határozottan a gépek használatában keresendő és található fel, a melyekben van az ipar- és közlekedésügy haladásának is óriás ereje; 3. hogy a gépek közül e célra első sorban a kapáló, gyűjtő, kaszáló és cséplőgépek ajánlatosak, ezek terjedésének eszközlésére pedig a szakmában dolgoztatás divatba hozásával várható legbiztosabb eredmény, mely a cséplőgépek körül be is bizonyult; 4. hogy a munkáserőnek telepítés útján szaporítása tekintetéből főképp az önálló községek telepítésére, azután az apró községeknek új népesítés útján erőteljessé fejlesztésére fektetendő a főszűly.

Előadásomból kifolyólag a következő javaslatot ajánlom elfogadásra:

a) A mezőgazdaságnak nemcsak felvirágoztatása, hanem már a versenyképességben megtarthatása is a munkaerőnek olcsóbbá tételét és szaporodását multhatatlanul kívánja; annak eszközlésére pedig a géperő igénybevétele és a munkás népnek telepítés útján szaporítása elsőfontosságú tényezők.

b) Az ipar és közlekedés újabb fejlődésének roppant horderejű eszközét a gépekben találta fel és bebizonyult, hogy ezek nagyban termelő s olcsó árak mellett nagy eredményt szolgáltató versenyképességének alapja nem a kézi, hanem a géperőben van; mert az ipar és szállítási ügy körül különösen a kézi munkaerő szükséglete nemcsak nem emelkedett a termelés és szállítmányi szolgáltatás arányában, sőt apadt és a gépek fokéletesedésének s használatának terjedésével folyvást apad. E példára támaszkodva kimondja az érte-

kezet, hogy a versenyképes előhaladás főtényezője mai viszonyaink közt a mezőgazdaságban is a gépek használatában keresendő és található fel.

c) A gazdasági gépek közül a munkaerő kimelésére és olcsítására viszonyaink közt különösen a kapáló, gyűjtő, arató, kaszáló és cséplőgépek érdemelnek főfigyelmet. Ezek terjedésének eszközzésére pedig, azon példa szerint, a mely már a cséplőgépek körül a legjobb eredményűnek bizonyult, ezen gépekkel a szakmában dolgozás dívatba hozatala mutatkozik legalkalmasabbnak.

d) A munkaerőnek telepítés útján szaporítása tekintetéből ki mondja az értekező, hogy az önálló munkásközségek telepítésére fektetendő a főszűly; mely részben mindenek felett az efféléknek a nagyterjedelmű pusztákon létesítésére, valamint az országban szerte széjjel nagy számban levő apró községeknek új belső telkek kielégítő számban osztása s ekkép a munkásnép szaporítása által erőteljessé fejlesztésére fordítandó a figyelem.

DR. BALLAGI GEZÁ

